

ESİR

(الأسير)

Eskiden uzayı doldurduğu,
yıldız ve felekleri oluşturduğu sanılan
havadan hafif, saydam
ve esnek madde.

Grekçe *ether* kelimesinden Arapça'ya geçmiştir. İlk ve Ortaçağ kozmoloji ve astronomisinde âlem ay altı ve ay üstü diye ikiye ayrılmakta, ay altı âlemde oluş ve bozuluşa uğrayan fizikî varlıkların dört unsurdan; ay üstü âlemi meydana getiren, fakat oluş ve bozuluşa uğramayan yıldız ve feleklerin ise beşinci unsur olan esirden oluştuğu kabul edilmekteydi.

Aristo'nun anlattığına göre Yunanlı olsun başka milletlerden olsun Tanrı'ya inanan herkes, bu çok değerli maddenin oluşturduğu ay üstü âlemi ruhanî varlıkların meskeni olarak kabul ediyordu (*Fi's-Semâ*², s. 141-142). Zıt niteliklere sahip olan dört unsur gibi esirin zıddı bulunmadığı için ondan meydana gelen yıldız ve felekler oluş ve bozuluşa uğramadan sonsuza kadar varlıklarını sürdürürler. Başka bir söyleyişle ay üstü âlem mükemmellikler âlemidir. Bundan dolayı gök cisimlerinin hareketi dört unsurdan oluşan tabii varlıklarınki gibi düz değil mükemmel olan dairesel harekettir. Aristo, kozmik düzende esir ile ateşin aynı anlama geldiğini savunan Anaxsagoras'ı eleştirir. Zira eğer öyle olsaydı gök cisimleri bu kadar mükemmel hareket edemezdi ve bunun sonucu olarak varlık düzeninde büyük eksiklikler olurdu (*Kitâbü'l-Âşâri'l-^culviyye*, s. 15-16).

Genellikle İslâm filozofları Aristo'nun ezeli ve ebedî olarak nitelediği esir teorisini olduğu gibi kabule yanaşmamışlar, daha doğrusu bu konu üzerinde fazla durmamışlardır. Meselâ İbn Sînâ, dairesel hareketin ilkesi sayılan bu beşinci unsurun herhangi bir başka cisimden oluşturulmadığını, "ibda" suretiyle meydana getirildiğini, bu sebeple de ebedî olduğunu savunur (*eş-Şifâ² et-Tabi^cıyyât* [2], s. 28-29). İhvân-ı Safâ felsefesinde ise gök cisimlerinin yapısı yerküredeki tabii cisimlerden farksızdır. Şu var ki onlar dairesel olarak hareket ederler (*Resâ²il*, II, 47).

Yüzyıllar boyunca kozmolojik ve astronomik olayların açıklanmasında temel ve basit bir madde olarak görülen esir, XIX. yüzyılın sonlarında fizikçilerin öneme üzerinde durdukları bir konu oldu. Fizikçiler, havanın ses dalgalarını iletmesi

gibi esirin de elektromanyetik dalgaları iletteğine inanıyorlardı. Ancak madde ve ışığın yapısı daha iyi anlaşıldıkça bu teori yetersiz kaldı; yerin esir içindeki hareketini incelemek amacıyla Michelson-Morley tarafından 1881'de gerçekleştirilen bir deney sonucunda esirin herhangi bir etkisinin bulunmadığı görüldü. 1905'te Einstein'ın özel zâfiyet teorisini geliştirmesinden sonra ise esir kavramı tamamen terkedildi.

BİBLİYOGRAFYA :

Aristo, *Fi's-Semâ² ve'l-âşâri'l-^culviyye* (nşr. Abdurrahman Bedevî), Kahire 1961, s. 141-142; *Kitâbü'l-Âşâri'l-^culviyye li-Aristotâlis* (trc. Yahyâ b. el-Bitrîk, nşr. Casimir Petraitis, *The Arabic Version of Aristotle's Meteorology*), Beyrut 1967, s. 15-16; İhvân-ı Safâ, *Resâ²il*, Beyrut 1376-77/1957, II, 47; İbn Sînâ, *eş-Şifâ² et-Tabi^cıyyât* (2), s. 28-29; Abdurrahman Bedevî, *Aristo 'inde'l-^cArab*, Beyrut 1980, s. 223; Mahmut Kaya, *İslâm Kaynakları Işığında Aristoteles ve Felsefesi*, İstanbul 1983, s. 148-149, 157-158; "Esir", *ABR*, VIII, 292.

MAH MUT KAYA

ESİRİ MEHMED EFENDİ

(ö. 1092/1681)

Osmanlı şeyhülislâmı.

Pravadili Bıçakçızâde Abdülhalim Efendi'nin oğludur. Babasının sonradan gelip yerleştiği Bursa'da doğdu. Bu sebeple Bursalı Efendi lakabıyla da tanındığı belirtilir (Şeyhî, I, 478). Dönemin kaynaklarında ise daha çok Bursevî şeklinde anılır. Muîdzâde ve Şeyh Hâfızzâde'den ders okuduktan sonra İstanbul'a giden Mehmed Efendi bir süre Ayasofya civarında Şeyh Erdebîlî Zâviyesi'nde kaldı; ardından Şeyhülislâm Zekeriyyâzâde Yahyâ Efendi'ye intisap ederek ondan mülâzım oldu. Bir müddet onun fetva emniğini yaptı ve 40 akçe yevmiye ile tedris hayatına başladı. 1040 Ramazanında (Nisan 1631) Mısır'a gönderildi, oradan İstanbul'a döndükten sonra 1634-1644 yılları arasında Beşiktaş Sinan Paşa, Zekeriyyâ Efendi, Pîrî Paşa, Mustafa Ağa, Sahn-ı Semân, İstanbul Çorlu, Gevherhan Sultan, Kalenderhâne, İstanbul Vâlide Sultan medreselerinde müderrislikte bulundu. 1644 Temmuzunda Mekke kadılığına tayin edildi ve müderrislikten ayrıldı. Dârüssaâde ağalığından mâzûl olup Mısır'a gitmek üzere olan Sünbül Ağa'nın kiraladığı gemi ile yola çıktı. Ancak Rodos adası açıklarında gemi korsanların saldırısına uğradı. Çarpışmalar da Sünbül Ağa ve adamları öldürüldü.

Esir düşen Mehmed Efendi dört yıllık esaret hayatından sonra kurtularak İstanbul'a döndü. Bu sebeple "Esir" lakabıyla da tanındı.

Mehmed Efendi 1649-1650 yıllarında Mısır, 1652-1653'te Edirne kadılığında bulundu. Bu sırada ulemâ adına, Şeyhülislâm Ebû Said Efendi'den şikâyet maksadıyla kaleme alınmış imzasız bir arzuhal hükümdara takdim edilmişti. IV. Mehmed şeyhülislâm ve kazaskerlerle beraber huzuruna çağırıldığı sadrazamdan bu asılsız arzuhalî yazarların bulunup cezalandırılmasını istedi. Yapılan araştırmada arzuhalî Memekzâde Mustafa Efendi ile Esirî Mehmed Efendi'nin yazdığı kanaatine varılarak her ikisi de sürgüne gönderildi. Bir süre sürgün yeri olan Bozcaada'da kaldıktan sonra affedilen Mehmed Efendi Mayıs 1655'te İstanbul'a döndü ve Uzuncaova-Hasköy arpalığına gitti. 1066 Şevvalinde (Temmuz - Ağustos 1656) İstanbul kadısı oldu; bu görevden azledilince kendisine Kuşadası ve Bayındır kazaları arpalık olarak verildi. 1068 Şabanında (Mayıs 1658) Anadolu kazaskerliğine tayin edildi; 25 Cemâziyelâhir 1069'da (20 Mart 1659) Bolevî Mustafa Efendi'nin Köprülü Mehmed Paşa ve Padişah IV. Mehmed'i tenkit etmesi sebebiyle azli üzerine de şeyhülislâmlık makamına getirildi (Silâhdar, I, 160). Bu görevi sırasında kendisine Gelibolu kazası ayrıca arpalık olarak tahsis edilmişti. Üç seneye yakın bu makamda bulunan Mehmed Efendi, Abdurrahman Abdi Paşa'nın naklettiğine göre, Sadrazam Fâzıl Ahmed Paşa'nın sadarete tayin edildiği gün onunla birlikte padişahın huzurunda buldukları sırada eski veziriazam Köprülü Mehmed Paşa'nın aleyhinde konuşup ölümünün isabetli olduğunu, çok kan döktüğünü söyleyince Fâzıl Ahmed Paşa da her kimi öldürdüyse kendisinin verdiği fetvalarla öldürdüğünü ifade etmiş, bunun üzerine Mehmed Efendi şahsiyet zaafı göstererek şerrinden korktuğu için fetva verdiğini belirtince Ahmed Paşa hiddetlenerek, "Allah'tan korkmayı mahlûktan korkmak ilim ve diyanete lâyık mıdır" sözleriyle şeyhülislâmı azarlamıştı (*Vekâyi'nâme*, s. 131-132). Bu olay üzerine IV. Mehmed Fâzıl Ahmed Paşa'yı tekrar huzuruna çağırarak fetva makamına ulemâdan dindar bir zatın getirilmesini isteyip Mehmed Efendi'yi azletmişti (13 Cemâziyelâhir 1072/3 Şubat 1662). Esirî Mehmed Efendi azledildikten sonra önce Gelibolu, ardından da